गोतमो राहूगणः। इन्द्रः। जगती।

अश्वावति प्रथमो गोषु गच्छति सुप्रावीरिन्द्र मर्त्यस्तवोतिभिः।

तमित्पृणक्षि वसुना भवीयसा सिन्धुमापो यथाभितो विचेतसः॥ १.०८३.०१

इन्द्र- इन्द्रियेशनशील। तव- भवतः। ऊतिभिः- पालनशक्तिभिः। सुप्रावीः- पालितः। मर्त्यः- मनुष्यः। अश्वावति- स्वहृदये प्राणसंपन्ने सति। प्रथमः- मुख्यः सन्। गोषु- ज्ञानरश्मिषु। गच्छति। विचेतसः- विज्ञानवत्यः। आपः- चित्ताधारशक्तिप्रवाहभूताः। यथा। अभितः। सिन्धुम्- हृदयसमुद्रम्। तथा। भवीयसा वसुना- प्रभूतभूमिकया। वस निवासे। तम्- उपासकम्। पृणक्षि- पूरयसि ॥१॥

आपो न देवीरुप यन्ति होत्रियमवः पश्यन्ति विततं यथा रजः।

प्राचैर्देवासः प्र णयन्ति देवयुं ब्रह्मप्रियं जोषयन्ते वरा इव॥ १.०८३.०२

होत्रियम्- होतुरुपासकस्य पात्रम्। अपामुपलब्धिस्थानमित्याध्यात्मिके। देवीः आपः- आधारशक्तिप्रवाहाः। न उप यन्ति- उपगच्छन्तीव। यथा। विततं रजः - विस्तृतचिद्रश्मयः। अवः पश्यन्ति- उपासकं प्रति अधः पश्यन्ति अवतरन्ति। तथा। वरा इव जोषयन्ते- वृता रसं सेवन्ते इव। प्राचैः- प्रगमनैः। देवासः- देवाः। ब्रह्मप्रियम्- मन्त्रप्रियम्। देवयुम्- देवकाममुपासकम्। प्र- प्रकर्षेण। नयन्ति- आगच्छन्ति नयन्ति च ॥२॥

अधि द्वयोरदधा उक्थ्यं१ वचो यतस्रुचा मिथुना या सपर्यतः।

असंयत्तो व्रते ते क्षेति पुष्यति भद्रा शक्तिर्यजमानाय सुन्वते॥ १.०८३.०३

Dr. Rangaji

यतस्रुचा- उद्यतस्रुक्पात्रसंपन्ने। यम उपरमे। सम्पादितरसोपलब्धिकोशभूते। स्रुक् रसोपलब्धिस्थानप्रतीकभूता। मिथुना- युगळरूपेण स्थिते। या- ये। सपर्यतः- परिचरतः। सपर पूजायाम्। द्वयोः- तयोर्द्वयोर्द्यावापृथिव्योः। अधि। उक्थ्यं वचः- मन्त्रमयीं वाचम्। अदधाः- स्थापितवान्। असंयत्तः- दैवेतराहङ्कारजनितसाधनविहीनः। ते- तव। व्रते- नियत्याम्। क्षेति- निवसति। पुष्यति। सुन्वते- रसनिष्पादकाय। यजमानाय- उपासकायेन्द्रेतरसाधनविहीनाय। शक्तिः- इन्द्रस्य रक्षाशक्तिः। भद्रा- मङ्गळा ॥३॥

आदङ्गिराः प्रथमं दधिरे वय इद्धाग्नयः शम्या ये सुकृत्यया।

सर्वं पणेः समविन्दन्त भोजनमश्वावन्तं गोमन्तमा पशुं नरः॥ १.०८३.०४

आत्- अनन्तरम्। शम्या- शान्तिमयेन। सुकृत्यया- शुभकर्मणा। ये। इद्धाग्नयः- दीपितसर्वभूतहितक्रतवः। अङ्गिराः- ते अङ्गनशीला उपासकाः। वयः- हव्यं ध्यानभावनामयं पुरोडाशमयं वा। प्रथमम्- मुख्यतया। दधिरे- दधुः। नरः- मनुष्याः। अश्वावन्तम्- प्राणवन्तम्। गोमन्तम्- ज्ञानरश्मिमन्तम्। सर्वम्। पशुम्- चिद्रश्मिम्। पणेः- लोभाख्यसंस्कारेण केवलवाणिज्यबुद्ध्या वा पिहितम्। समविन्दन्त- इन्द्रानुग्रहेण अजानन्॥४॥

यज्ञैरथर्वा प्रथमः पथस्तते ततः सूर्यो व्रतपा वेन आजनि।

आ गा आजदुशना काव्यः सचा यमस्य जातममृतं यजामहे॥ १.०८३.०५

प्रथमः- मुख्यः। अथर्वा- चित्तवृत्तिनिरोधकः। थर्वतिश्चरतिकर्मा तत्प्रतिषेध इति यास्कः। यज्ञैः- उपासनैः। पथः- देवयानम्। तते- तनुते। ततः- तदनन्तरम्। व्रतपाः- प्रकृतिनियत्यनुस्यूतधर्मपालकः। वेनः- कान्तः। सूर्यः- आत्मा। आजनि- प्रादुर्बभूव। उशनाः- कान्तिमान्। काव्यः- सूक्ष्मदर्शी उपासकः। सचा- स्वोपासनशक्तिभिः सह। गाः- चिद्रश्मीन्।

Dr. Ranganji

आ- आभिमुख्येन। आजत्- प्राप्नोत्। यमस्य- चित्तोपशमनात्। जातम्- प्रादुर्भूतम्। अमृतम्- आत्मस्वरूपम्। यजामहे- पूजयामः ॥५॥

बर्हिर्वा यत्स्वपत्याय वृज्यतेऽर्को वा श्लोकमाघोषते दिवि।

ग्रावा यत्र वदति कारुरुक्थ्य१स्तस्येदिन्द्रो अभिपित्वेषु रण्यति॥ १.०८३.०६

स्वपत्याय- शोभनमतिसन्तत्यै। यत्- यदा। बर्हिः- हिंसा। बर्ह हिंसायाम्। वृज्यते- वर्जिता। अथवा। बर्हिः- दर्भासनं चित्ताकाशं वा। वृज्यते- समर्प्यते। ध्वररहितं भूतहितं कर्म कृतमिति भावः। अर्कः- पूजक उपासकः। दिवि- चित्ताकाशे। श्लोकम्- मन्त्रम्। आघोषते- यदा उच्चारयति। उक्थ्यः- मन्त्रसंपन्नः। कारुः- कर्मकर्ता। ग्रावा- ग्रावाणः सोमाभिषवसाधनपाषाणाः स्थैर्यप्रतीकास्ते। यत्र सन्ति तत्र। वदति- मन्त्रं ब्रवीति। तस्य इत्- पूर्वोक्तस्य सर्वस्य। अभिपत्वेषु- अभिप्राप्तिषु। इन्द्रः- परमेश्वरः। रण्यति- रमते ॥६॥

Dr. Rangani